

Семантичка функција риме у поетским структурама

МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ
(Београд)

У науци о стиху истраживачи који се баве римом веома ретко обраћају пажњу на функцију риме у поетским структурама. Па и онда када се занимају функцијом риме или то раде површно и несистематично или уопште не спомињу њену семантичку функцију. На једној страни у руској теорији стиха ако узмемо на пример двојицу аутора: Жирмунског и Гончарова, који су се у приличној мери бавили римом, можемо прочитати следеће: „Объединяя одинаковым созвучием два разных слова, замыкающих стих, рифма выдвигает эти слова по сравнению с остальными, деает их центром внимания и сопоставляет их в смысловом отношении друг с другом. Поэтому весьма существенным фактором поэтического стиля является выбор рифмующих слов и их взаимоотношение с точки зрения значения [...] С точки зрения смысловой следует принять во внимание два обстоятельства: во-первых – морфологическое строение рифмы, принадлежность рифмующей части слова к тем или иным грамматическим категориям, т. е. значение морфологических элементов рифмы; во-вторых – лексический (словарный) состав рифмующих слов, как взятых независимо друг от друга, так и в определенном взаимоотношении“ (Жирмунский 1975: 290–291). „Слова, поставленные в рифму, выделяются потому, что находятся перед основной стиховой паузой, а сам процесс повтора требует соотнесения и соответствующего выделения рифмующихся слов из потока речи [...] как се происходит соотнесение рифмующихся слов при образовании рифмы? В структуре рифмованного стиха,

как правило, задано обязательное появление второго рифмующегося слова, соответствующего в звуковом отношении первому (Гончаров 1973: 167). Дакле, када су у питању ова двојица руских аутора, они када говоре о семантичкој функцији риме, као што смо видели, говоре доста уопштено, прелазећи убрзо на њене морфолошке и лексичке особености. Не тврдимо да морфологија и лексика римованих речи не утиче на значење риме које она придаје окружавајућем тексту, као и тексту гледаном у целини. Али, ова значења су од секундарног значаја за семантичку функцију риме. На другој страни у пољској теорији стиха, конкретно у *Теорији књижевности* под називом: *Zarys teorii literatury* написаној од троје аутора: Michał Głowiński, Aleksandra Okopień-Sławińska, Janusz Sławiński – који наводе ове три функције риме: *звукoвнa* (instrumentacyjna), *стихoтвoрнa* (wierszotwórcza) и *стилистичкa* (stylistyczna) (Głowiński, Okopień-Sławińska, Sławiński 1967: 218). Као што се види, пољски аутори уопште не спомињу семантичку функцију риме вероватно зато што или не сматрају да је она битна или да семантичка функција риме и не постоји. Међутим, с наше стране оно што је битно у овом смислу јесте то да када се посматра (или проучава) семантичка функција риме важно је имати у виду да две или више лексема које чине римовани пар (или римовани низ) морају обавезно припадати истој лексичкој категорији. У противном није могуће говорити о семантичкој функцији риме, јер тада у први план испливавају неке друге функције риме.

Посматрано са чисто језичког плана рима припада фонетско-фонолошкој и лексичкој разини природног језика. Она се као таква изражава преко два основна језичка плана: *план израза* и *план садржаја*, који су међусобно нераскидиво повезани, они се узајамно преплићу. Формални односи међу римованим лексемама заснивају се на формалном повезивању лексема које имају потпуно или делимично подударне елементе лексичке форме (Исп. Чаркић 2005: 91–111).

У оквиру плана израза, лексеме се групишу по формалним критеријумима, успостављајући тако парадигматске односе који се темеље на накнадној упоредивости најмање две лексичке јединице. Из успостављених парадигматских односа проистичу следећи формални облици: *римотворност*, *таутофоничност*¹ и *таутотонич-*

¹ Таутофонија код риме подразумева подударање појединих фонема (гласова), што у српској поезији одговара појму вокалске риме (*спи – ври; вели – жељи*) и консонантске риме (*жич – луч; кит – кан*).

ност². На нивоу римотворности рима се испољава у више егзистирајућих варијаната (врста, облика) заснованих на степену поновљивости истоветних елемената лексичке форме. Покушај да се опише целовито значење и употреба лексема везаних за поступак римовања, подразумева укључивање свих облика формалне везе римованих јединица уз пратњу четирију врста садржинских односа, који проистичу из процеса перцепције значењске функције риме – а то су: прво, различите ванјезичке појаве с којима се римоване лексеме директно или индиректно доводе у везу (*лексичко значење*); друго, различити семантички односи између двеју и више лексема издвојених из контекста (*парадигматско значење*); треће, различите унутар језичке појаве остварене између римованих лексема, као и других лексичких јединица у датом стиховном контексту (*контекстуално значење*)³; и четврто, то су различите примарне и секундарне граматичке категорије које римоване лексеме поседују у својој граматичкој структури (*граматичко значење*). У овом огледу због ограниченог простора нећемо се бавити свим врстама ових значењских категорија, него ћемо се усмерити само на она значења која проистичу из односа форме и садржаја римованих лексема уз учешће непосредног контекста; дакле наша пажња биће превасходно усмерена на контекстуална значења, али не само на њих. Наиме, овде треба још једном строго подвући да различити формални односи римованих јединица одају различите врсте значења.

Таутолошка (лексичка) рима која на плану израза подразумева потпуну, апсолутну формалну подударност, односно такав начин римовања у којем се у позицији римема једанпут, двапут или више пута понавља исти облик једне лексичке јединице. Оваква рима је веома мало заступљена у српској поезији и обично се у строфи или песми комбинује са другим врстама риме. Она се као таква најчешће јавља у виду двочлане, а ретко када у виду трочлане риме. Имајући све ово у виду, због ограниченог простора за анализу семантичке функције таутолошке риме узећемо само један пример.

² Таутогонија код риме подразумева подударност прозодијске структуре лексема (чámбм – тámбм, йкад – нйкад). Међутим, у српској поезији поред подударности акцената обавезно се подударају и поједине фонеме (гласови). Стога таутогонија не потпада под оквире риме.

³ У студијама које су посвећене лексиси и семантици овакво значење се најчешће именује као *реченичко значење* („sentence-meaning“; Lyons 1968, 1981). Ми употребљавамо термин *контекстуално значење*, јер више одговара природи наших истраживања. Римована лексема се посматра у контексту који чине само две лексичке јединице, међусобно тако условљене да је једна подређена другој, у склопу именичке, глаголске или неке друге синтагме.

Тражиш ли братство? У гробу га тражи,
Корист ил' глупост гди на бој не држи.
Тако је прави покој тек у **земљи**,
Беда на **земљи**.

(ЈСПП II, 23)

У наведеном примеру из поезије Јована Стерије Поповића у задња два стиха у функцији риме делују исти облици једне речи (*земљи – земљи*). Пошто је у питању једна римована реч „земља“, она у оквиру лексичког значења може упућивати само на једно појмовно значење изван језика, а то је: *планета на којој живимо, трећа унутрашња планета у Сунчеву систему; наша планета односно њена површина као место, простор живота и људске делатности, свет*. Лексема „земља“ поновљена у два истоветна облика у функцији риме, на парадигматској равни, испољава потпуно истоветан семантички потенцијал, који упоредив са самим собом исказује апсолутну подударност, односно синонимичност. Међутим, када се анализирана рима посматра у контексту, где је употребљена, њени истоветни облици доносе различита значења. Наиме, довољни су минимални контексти који чине синтагме („у земљи“; „на земљи“) да би се открила постојећа значења. У трећем стиху („Тако је прави покој тек у *земљи*“) у прилошкој синтагми „у земљи“ остварено значење се може дефинисати, као: – у *унутрашњости, испод површине, са унутрашње стране*. У четвртном стиху („Беда на *земљи*“) у прилошкој синтагми „на земљи“ остварено значење се може дефинисати, као: – *на спољашњости, на површини, споља, са спољне стране*. Упоредицањем двају остварених значења долази се до спознаје да се ради о једној врсти околионалне (текстуалне) семантичке опозиције, контекстуалне антонимије⁴: *унутра – споља*. У оквиру граматичког значења обе римеме (*земљи – земљи*) одају истоветну информацију, јер се у оба облика ради о: *заједничкој именици, женског рода, употребљеној у локативу једнине*.

Из ове кратке анализе једног примера *лексичке (таутолошке) риме* може се извући следећи закључак. Употребом истог облика једне лексеме у функцији двочлане (или трочлане) риме у опсегу четирију нивоа значења

⁴ Наиме, овде се ради о појави једне врсте енантисемије (*енантиосемија*), где поновљен облик једне речи изражава семантичку супротност, антонимичност другом облику исте речи (исп. Буркханов 1995: 184–185).

добијају се следећи резултати: у оквиру лексичког значења остварује се једно значење, јер једна лексема може само да упути на један изван језички појам; у оквиру *парадигматског значења* иако се ради о једној лексеми реализованој у два истоветна облика остварује се двоструко значење потпуне синонимичности, односно значење истоветне двојности; у оквиру *контекстуалног значења* остварују се два дијаметрално супротна значења, где долази до изражаја позната Лотманова констатација да „гласовно подударане само нијансира смисаону разлику“ (Лотман 1976: 175) у оквиру *граматичког значења* остварено је једно комплексно, али истоврсно значење.

Хомонимска (хомографска) рима представља такву врсту риме у којој су римоване речи гласовно (графички) и облички подударне (истоветне), али су по изговору, по њиховој фонолошкој структури различите, јер имају различите надредне знаке, односно акценте. Осим што имају различите акценте, имају и различита значења. Дакле, ради се о различитим лексичким јединицама. Хомонимска рима је веома мало заступљена у српској поезији. Налази се само у појединачним случајевима у строфи у комбинацији са другим врстама риме. Стога ћемо и ову врсту риме анализирати, узимајући само један пример.

[...]

Над њим зв'језде ројевима брилијантна кола **вѡдѣ**,
под њом капље ројевима закижу се росне **вѡде**;
на грм славуј усамљени армоничну пјесму поје,
мушице се огњевите кá комете мале роје [...].

(ППНУ, 56)

У наведеном примеру из поезије Петра Петровића Његоша у два узастопна стиха наилазимо на хомонимску риму (*вѡдѣ – вѡде*) у којој је дошло до римовања двеју различитих лексема: (*вѡдѣ*) облик презенте множине глагола *водити* и (*вѡде*) облик номинатива множине именице *вода*. Посматрано визуелно запажамо да делују два иста облика, али гледано аудитивно постоје два различита облика. Јер када се изговоре наизглед исти облици, због различитих акцената, они различито звуче, а самим тим и различито значе. Због тога у оквиру *лексичког значења* функционишу две различите лексеме, са различитим предметним значењем. Реч „водити“ (воде) означава – *ићи с неким помажући га у кретању, подстичући га на кретање у неком правцу*, а реч „вода“ (воде)

означава – *провидну, безбојну течност, хемијско једињење водоника и кисеоника*. У оквиру парадигматског значења римоване речи: „водити“ и „вода“ не успостављају међусобни однос ни синонимичности и антонимичности, него исказују семантички однос разнозначности, односно различитости. У оквиру *контекстуалног значења* прва римема „водити“ (воде) у контексту „коло воде“ значи – *предводити у игри, бити коловођа*, а друга римема „вода“ (воде) у контексту „росне воде“ значи – *кондензовану водену пару која се у току хладних ноћи нахвата, у виду ситних капљица, на предметима непосредно изнад земље*. Није тешко приметити да се увелико разликују значења обеју римема, она која су производ лексичког значења, и она која су производ контекстуалних значења. У оквиру *граматичког значења* ове две римеме показују потпуну различитост, јер припадају различитим врстама речи, које имају различите функције у реченици, у тексту. Лексема „водити“ (воде) употребљена је у облику презента трећег лица множине, а лексема „вода“ (воде) у облику градивне именице женског рода номинатива множине.

Ехо-рима представља такву риму у којој се обично једносложна или двосложна римема у потпуности понавља у другој римеми која има најмање једна слог више⁵, као на пример: *урнебес – бес; дубока – ока; црвено – ено; ишао – наишао*, итд. Ова рима је присутна у свим периодима српске поезије, али је веома мале фреквенције. Налази се у појединачним примерима у строфи или песми у комбинацији са другим врстама риме. Када је у питању семантичка функција риме, ехо-рима има веома интересантне и разнолике формалне односе који настају римовањем двеју и више лексема. Наравно, у овој прилици, због ограниченог простора нисмо у могућности да се бавимо сваком посебном варијантом ове риме. Проанализираћемо један случај ове риме.

Те сени играју се мноме и ја са њима.
Ал' све то ствара живот опао, црн и мрзак.
Све што од свега прошлог у моме духу **има**,
То је жалосна срећа да будем пуст и дрзак
И сагорелих снова да гледам прамен **дима**.

(СПП, 68)

⁵ Јављају се, истина, и ехо-риме у којима римема која је гласовно (фонолошки) богатија има једну или две консонантске фонеме више смештене на иницијалну позицију, као на пример: *око – соко; снево – ево*).

У наведеном примеру из поезије Симе Пандуровића делује наизглед тројна ехо-рима (*њима – има – дима*). Специфичност овакве риме лежи у томе што она у старту има три римеме и што једна од њих (*има*) учествује свим својим фонолошким потенцијалом, док дуге две (*њ-има* и *д-има*) имају по једну консонантску фонему („њ“ и „д“) изван римованог фонолошког материјала. Ова тројна ехо-рима указује на то да њене римеме у оквиру појмовног присуства истичу три различита појмовна значења: (1) лексема „он“ (*њима*) означава – *одређено лице (или предмет) ван говорног лица и лица с којим се говори, обично указујући на раније поменути појам*; (2) лексема „имати“ (*има*) значи – *бити власник нечега, поседовати у правном смислу, бити власник уопште (без указивања на предмет својине), бити имућан*; (3) лексема „дим“ (*дима*) указује на – *ситне честице чађи и пепела помешане са гасовитим производима сагоревања, које се у виду сивкастог или др. облика издвајају из тела које гори*. Ако се римоване лексеме посматрају на нивоу парадигме: *њима – има – дима*, укључујући њихова појмовна значења (која овим поступком постају и парадигматска значења), без тешкоћа се може закључити да она немају међусобно ничега заједничког, што значи да се ова значења не могу подвести под значењску синонимичност. С тога је очигледно да се њихова значења међусобно веома разликују, она исказују семантичку неспојивост. Али, ако сада римоване јединице вратимо у контекст у којем оне функционишу, добићемо следећу значењску слику. Прва римема „он“ (*њима*) у контексту („Те сени играју се мноме и ја са *њима*“) не указује на било које одређено лице, него на „сени“ које се играју са песником, који је у улози говорног лица, што значи да у наведеном контексту лична заменица „он“ добија конкретно значење: *стоји уместо „сенки“, а не било чега*. Такође, и друга римема „имати“ (*има*) у контексту („Све што од свега прошлог у моме духу *има*“) остварује конкретно значење, односи се на оно што је наталожено у песниковом (говорниковом) духу, а не оно што је без указивања својине. Трећа римема „дим“ (*дима*) у контексту („И сагорелих снова да гледам прамен *дима*“) употребљена је у фигуративном смислу, јер означава „прамен дима сагорелих снова“. Ако се доведу у везу појмовна, парадигматска значења са контекстуалним значењима римованих речи увидеће се да се она међусобно разликују: иде се од општости ка конкретности или фигуративности. Граматичка значења римованих лексема међусобно се разликују јер римеме припадају различитим лек-

сичким категоријама (врстама): Лексема „он“ као лична заменица употребљена је у облику инструментала множине женског рода (*њима*); лексема „имати“ као глаголски облик употребљен је у презенту једине (*има*); лексема „дим“ као именички облик употребљена је у генитиву једине мушког рога (*дима*).

Пошто се ради о ехо-рими, поред основне римоване парадигме постоји и додатна римована парадигма од трију истоветних лексичких јединица: *има – има – има*. Дакле, овде се ради о лексичком понављању, односно о таутолошкој рими, где све три римоване јединице представљају облике глагола „имати“ у презенту у трећем лицу једине (*има*). Гледано овлаш, анализирана рима представља тројну риму, међутим, анализа је показала да се она састоји од шест лексичких елемената: ђн – љмати – дѝм – љмати – љмати – љмати (*њима – има – дима – има – има – има*), чиме је овај сложени поетски знак састављен од шест лексичких елемената. У њему, на семантичком плану, доминира лексема „имати“, јер се понавља чак четири пута, чиме она даје основни значењски тон овом сложеном поетском знаку, а преко њега и ближем и даљем контексту.

Префиксална рима је заснована на понављању префикса (или гласовне секвенце која има облик такве морфеме)⁶ у две и више речи. Она је веома ретка и спада у крајње случајну риму. Ова рима се обично среће у строј српској црквеној поезији и код понеког српског песника у периоду после модерне, и то најчешће у виду накнадног римовања. Нису сви облици префиксалне риме посебно интересантни за семантичку функцију риме, заправо само они у којима су римеме састављене од двеју простих лексема. Стога ћемо приказати такав један случај.

Пореч јада
Даље пада
У сне веће

Небог клицу
Да заметне
На пут креће

⁶ Наиме ради се о полиморфемским лексемама које су „састављене [...] од најмање две морфеме, од којих је једна реализована слободним морфом, као основа, док дуга може бити реализована или везаним морфом, као афикс [...] Уколико се основа комбинује с афиксом, ради се о **афиксацији**, која обухвата **префиксацију**“ (Прћић 1997: 70).

Траг у **нетраг**
Пут на **непут**
Вечне злоће

Крилу испод
Дрхти крило
И цвокоће.

(АВТ, 12)

У наведеном примеру из поезије Алека Вукадиновића, где је узет текст целе песме из чијег се система римовања јасно може видети да су две клаузуларне лексеме: „нетраг“ и „непут“ – део римованог система и да представљају облик префиксалне риме (*не-*; не-траг – не-пут). Ова двојна рима садржи четири лексеме: две римоване (*не – не*) и две неримоване (траг – пут)⁷. Међутим, све оне својим значењима учествују у семантичком потенцијалу ове риме, јер чине три, односно четири језичка знака. На појмовном плану две римеме, као две билексеме, садрже четири лексеме означавајући четири појма: (1) „нетраг“ – *отићи, нестати бестрага, пропасти*; (2) „непут“ – *крај, предео без пута, беспуће*; „траг“ – *отисак стопала, ноге, точка и сл. на некој површини*; „пут“ – *дуги и уски део земље у облику траке који служи за ходање и уопште кретање*; „траг“ – *отисак стопа, ноге, точка и сл. на некој површини*; „не“ – *као први део сложенице негира значење оног што значи други део сложенице*. Ако се појмовном значењу придодају и три следећа значења: парадигматско, контекстуално и граматичко, добиће се веома разуђен семантички комплекс. Видели смо да код префиксалне риме, када је у питању њена семантичка функција, постоји строги принцип по којем сваки од њених примера функционише.

У досадашњим случајевима риме имали смо такву ситуацију у којој су учешћа у римовању налазиле целовите речи, заправо римована сагласја су изједначавана са целокупном гласовном формом лексичке јединице (увек је у питању појединачна реч, па и када се ради о композитама⁸). У случајевима који су на реду долази до колизије између римованог сагласја и гласовног састава лексичких јединица које учествују у римовању.

⁷ И у овим двама лексемама, као и у претходном примеру префиксалне риме, постоји фонолошка (гласовна) веза (т- : -т; траг – пут).

⁸ „Уколико се на основу додаје друга основа, која у највећем броју случајева претходи оној првој [...] по среди је **композиција**“ (Прћић 1997: 70).

Наиме, ради се претежно о суфиксацији, где основу следи суфикс. Ту се среће пет различитих значења.

*Речничка, лексичка синонимија*⁹. Овај случај представља такав тип римовања у којем две римеме изражавају међусобни синонимски однос за који није потребан поетски контекст. За анализу навешћемо један карактеристичан пример.

Кликни, брате кò што чини соко,
Испиј чашу да т' засузи око!
Ох, тако се за Марком **јадује**,
Таком сузом он с **оплакује**.

(БРР, 127)

У наведеном примеру из поезије Бранка Радичевића римовани пар (*јадује – оплакује*) обадве глаголске речи везане су за једну именичку лексему „Марко“ употребљену и у форми личне заменице трећег лица једнине мушког рода „он“. Сама ова чињеница да су два глагола везана за једну именицу показује да се ради о некој врсти синонимије. Међутим, када погледамо значењски потенцијал употребљених глагола у функцији римованог пара: „јадовати“ – *бити несрећан, патити, туговати, гласно испољавати јад, тугу, туговати*; „оплакивати“ – *изражавати, осећати тугу због нечега, тужити, туговати*. Није тешко приметити да у основним значењима двају римованих глагола постоје истоветне семантичке компоненте (*изражавати, испољавати тугу, туговати*), које стварају услове за успостављање синонимских односа између ове две глаголске лексеме и изван контекста. Дакле, као што смо већ истакли овим двама речима није био потребан контекст да би указао на њихове синонимске односе.

Контекстуална, поетска синонимија. У процесу римовања почесто се могу срести такви парови риме у којима можемо открити заједничке значењске компоненте, али тек уз помоћ контекста у којима се оне налазе. Иначе, без помоћи контекста тешко би се могло устврдити да се у њима ради о синонимији, зато се ова појава и назива контекстуална, јер се

⁹ „О синонимији се може говорити ако посматране лексеме – и то кроз своје релевантне семеме – деле сва иста централна дијагностичка обележја“ (Стусе 1986: 267).

открива помоћу контекста, а и поетска, јер је смештена у поетски дискурс. Да бисмо ову тврдњу и доказали послужићемо се само једним примером.

И дошли дани тегобни, **мучни**,
За љубав, мисли, за жеље моје –
К’о мутни, модри облаци **тучни**
За небо, светлост и плаве боје.

(ВПП, 180)

У наведеном примеру из поезије Владислава Петковића Диса на месту риме употребљене су две придевске лексеме (*мучни* – *тучни*). Ако се детаљније загледамо у наведену строфу, можемо да уочимо да су две римоване придевске речи употребљене у функцији одређивања различитих појмова. Облик придева „мучни“ из инверзивне позиције са извесног одстојања одређује именицу „дан“ (: „дани [...], мучни“), а облик придева „тучни“, такође, из инверзивне позиције одређује именицу „облак“ (: „облаци тучни“). Посмотримо ли сада лексичка, речничка значења двају придева: „мучан“ – *који захтева физички и душевни напор, муку, труд, који није лак, тегобан, напоран, тежак, мукотрпан*; „тучан“ – *који је боје туча, бронзане боје*. Упореди ли се основна значења двају придева долази се до спознаје да она ни у којој семантичкој компоненти немају ништа заједничко. Међутим, када се у помоћ призове контекст у којем ова рима функционише, може се запазити да он сугерише негативна значења обеју римованих придевских лексема. Наиме, то је веома евидентно јер у првом случају римему „мучни“ у њеном негативном значењу подржава и друга придевска лексема „тегобни“, а у другом случају негативно значење римеме „тучни“ подржавају и друга два придева „мутни“, „модри“ – чиме су римоване јединице на семантичком плану постали контекстуални, поетски синоними.

*Речничка, лексичка антонимија*¹⁰. Смисаона функција риме у поетским структурама има тенденцију да истакне контраст двају римованих елемената. Контрасти добијају различите видове зависно од степена контрадикторности двају римема. Један од њих поседује тзв. праву, речничку, лексичку антонимију којој није потребан контекст да би се истакла

¹⁰ „О антонимији се може говорити ако посматране лексеме – и то кроз своје релевантне семеме – деле неколико дијагностичких обележја, али се разликују по бар једном обележју супротности“ (Nida 1975: 17, 107).

значањска супротност римованих елемената. У том смислу проанализираћемо само један пример као доказ такве врсте антонимичности у поетским структурама.

[...]

И ову једну чашу **радости**?
Ил', можда, суза иде **жалости**
Да нас ороси тужна капљица?
Или нам мртве враћа земљица?

(ЂЛП, 52)

У наведеном примеру из поезије Ђуре Јакшића у римованом пару (*радости – жалости*) срећемо речничку, лексичку антонимију којој није потребан контекст да би се очитовала постојећа контрадикторност двају појмова. То показују и њихова речничка значења: „радост“ – *стање онога који је радостан, осећање задовољства због каквог успеха и уопште због нечега пријатног, добро расположење, веселост*; „жалост“ – *тужно осећање, душевни бол, туга, ожалошћеност*; супротно: *радост*. Дакле, као што је већ речено, у оваквој ситуацији када се римују две апстрактне именице „радост“ и „жалост“ није потребан никакав контекст да би се изразила супротна значења двају римованих лексема, односно појмова.

Контекстуална, поетска антонимија. Постоје, међутим, такви случајеви римовања у којима две римеме тек уз помоћ окружавајућег текста могу да изразе супротна значења која нису садржана у њиховом основном, примарном семантичком потенцијалу. Да бисмо ову констатацију и доказали, послужићемо се, као и до сада, једним примером.

Као одзив бојној труби,
Момче једно самрт љуби.
И док мртав јунак **лежи**,
Вранац коњиц пољем **бежи**.

(ВИИ, 40)

У наведеном примеру из поезије Војислава Илића остварени пример риме (*лежи – бежи*) гледано без контекста пре исказује појмовну неспојивост у смислу синонимије као и у смислу антонимије, што показују и основна значења двеју римованих лексема: „лежати“ – *заузимати водораван положај на каквој подлози (постељи, земљи и др.) ради спавања, одмора,*

обављања каквог посла и сл.; „бежати“ – брзо се удаљавати пред опасношћу, спасавати се бекством. Оваква значења двају римованих појмова изван контекста не могу се довести ни у ком смислу у антонимску везу, јер та значења више указују на појмовну разнозначност него супротност. Али, ако се узме у обзир ужи контекст у којем су смештене обе римеме, лако се може доћи до закључка да оне упућују на два појма која су дијаметрално супротна. Наиме, облик глаголске лексеме „лежати“ одређује појам „мртав јунак“ (: „мртав јунак лежи“) док облик глаголске лексеме „бежи“ одређује појам „[жив] коњиц“ („[жив] коњиц пољем бежи“) Дакле, непосредни контекст нам открива да појмови „лежи“ и „бежи“ означавају дијаметрално супротне појмове: „мртав“ – „жив“ или „статичан“ – „динамичан“ или „мировање“ – „кретање“, што указује на појаву контекстуалне антонимије или поетске антонимије, јер се ова остварује у поетском дискурсу.

Разнородна значења. Сви досадашњи типови риме који су настајали на различитим формалним структурирањима подударног фонолошког материјала најчешће у две римоване јединице појављивали су се у строфи или песми у појединачним случајевима, ретко када удвојени. Међутим, за разлику од свих њих разнозначна рима се јавља често у непрекидним низовима захватајући целе строфе, веће делове песме, па и целе песме. Ради доказа анализираћемо само један пример.

Пуца и метална **нит**
и тутњи воден-**град**.
Душно, твој тешки **јад**
земаљског свега је **сит**.

Руши се звездани **строј**
и дан тоне у **бездан**.
Мркне и свод **звездан**.
безброј ништи нам **број**.

(СРП, 253)

У наведеном примеру из поезије Слободана Ракитића у два узастопна катрена у сва четири римована пара срећемо разнозначну риму (*нит – сит, град – јад; строј – број, бездан – звездан*). Ако се погледају појединачна лексичка, појмовна значења у оквиру римованих парова, лако се може уверити да међу њима нема никаквих назнака о синонимским или

антонимским односима. Да бисмо то доказали пођимо од првог римованог пара: „нит“ – *жица, конач, влакно од вуне, свиле, вештачких сировина и др.*; „сит“ – *који је утолио глад, довољно нахраћен*; „град“ – *велико, добро изграђено људско насеље, обично административни, трговачки и културни центар веће области, варош, становништво таквог насеља*; „јад“ – *непријатно душевно осећање, патња, бол; туга, жалост*; „строј“ – *фиг. систем, уређење*; „број“ – *количина уопште (одређени или неодређени), збир, скуп; количина схваћена као велика, мноштво*; „бездан“ – *провалија која се не може измерити, нити јој се дно може сагледати; бескрајна дубина*; „звездан“ – *обасјан, осветљен звездама, осут звездама, пун звезда*. Након навођења основних значења свих римованих јединица и њиховог међусобног упоређивања према римованим паровима, без већих проблема може се извести закључак да су њихова значења неупоредива према синонимским ни антонимским значењским параметрима, и да при томе ни сам поетски контекст не може преиначити та њихова значења и довести их у ред контекстуалних синонима или паронима.

Скраћенице и извори

- АВТ – Алек Вукадиновић, *Тамни т#173_#м и Беле басме*, Београд 1995.
БРР – Бранко Радичевић, *Руковети*, Нови Сад–Београд 1971.
ВИИ – Војислав Илић, *Изабрана дела*, Нови Сад–Београд 1971.
ВПП – Владисав Петковић Дис, *Песме*, Нови Сад–Београд 1970.
ЂЛП – Ђура Јакшић, *Песме*, Нови Сад–Београд 1970.
ЈСПП II – Јован Стерија Поповић, *Песме II*, Нови Сад–Београд 1970.
ППЊ I – Петар Петровић Његош, *Прјесме, Луча микрокозма, Горски вијенац*, Нови Сад–Београд 1969.
СПП – Сима Пандуровић, *Песме*, Нови Сад–Београд 1969.
СРП – Слободан Ракићић, *Песме*, Београд 2002.
ШМД – Шишко Менчетић, *Дубровачка поезија* (Зборник. Уредио: Драгољуб Павловић), Београд 1956.

Литература

- Буркханов И., 1995, *Учебный словарь системы понятий лингвистической семантики*, Уресуѡв.
Гончаров Б. П., 1973, *Звуковая организация стиха и проблемы рифмы*, Москва.
Жирмунский В., 1975, *Теория стиха*, Ленинград.

- Лотман Ј. М., 1976, *Структура уметничког текста*, Београд.
Прћић Т., 1997, *Семантика и прагматика речи*, Нови Сад.
Симић М., 2005, *Електронски речник српског језика*, Београд.
Чаркић М. Ж., 2005, *Стилски поступци паронимских зближавања речи у постмодернистичкој српској поезији*, „Стил“ (Београд), бр. 4, 91–111.
- Cruse D. A., 1986, *Lexical Semantics*, Cambridge.
Głowiński M., Okopień-Sławińska A., Sławiński J., 1967, *Zarys teorii literatury*, Warszawa.
Lyons J., 1968, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge.
Lyons J., 1981, *Language and Linguistics. An Introduction*, Cambridge.
Nida E. A., 1975, *Componential Analysis of Meaning*, Paris.

The semantic function of rhyme in poetic structures

If viewed from a purely linguistic standpoint, rhyme belongs to the phonetic-phonological and lexical levels of natural language. It draws on two basic linguistic planes: the *plane of expression* and the *plane of content*, which are inextricably linked and closely interwoven. The ways of formal linking of rhyming units result in the creation of different forms of rhyme, where the formal properties of rhyming range from complete to partial correspondence of the rhyming phonological material. This results in the creation of various forms of rhyme, such as the following: *tautological (lexical) rhyme*, *homonymic (homographic) rhyme*, *echo-rhyme*, *prefixal rhyme* and *suffixal rhyme*. Each of these kinds of rhyme, except the *suffixal*, expresses one semantic category, while the *suffixal* rhyme potentially includes five semantic categories: (1) lexical synonymy; (2) contextual synonymy; (3) lexical antonymy; (4) contextual antonymy and (5) multifarious meanings. The analysis of these semantic categories (all the nine of them) is limited by the scope of this paper, and includes one example from Serbian poetry for each of the identified semantic categories respectively. Our analysis has demonstrated that the semantic function of rhyme depends directly on the type of form (the kind of rhyme), i.e., on the way of structuring the phonological (sound) material in the rhyming of lexical units.

Keywords: *rhyme, semantics, synonymy, antonymy, Serbian poetry.*